

## המוסיקה הישראלית – תמונת מצב אופטימית – תחילת שנת 2011

### הקדמה

כמה עשרות סטודנטים אשר התקבצו יחדיו לתזמורת אשר שמה לה למטרה ביצוע של מוסיקה מקורית התקבצו מסביב למנצח הצעיר רועי אופנהיים והמלחין הצעיר זהר שרון. הם בחרו בכינוי ייחודי- 'תזמורת מהפכה'. בשנים 2006-2011 הם לקחו על עצמם ערבים של עיבודים סימפוניים עם זמרים כמו ירמי קפלן ואביתר בנאי, ערב של יצירות מוסיקאליות של עבודות אנימציה, וערב של מוסיקה וסקס שכלל פופ, קלאסי, אבנגארד, אתני וג'ז בפרץ חסר עקבות אך באיזון ובמוסיקאליות, בטעם טוב והעיקר במידה גדולה מאד של קומוניקטיביות שמשכה אליה קהל רב. בעיניי זוהי הדוגמה המובהקת ביותר למה שקורה במוסיקה בישראל של תחילת המאה העשרים ואחת. לפני כשנה העלתה התזמורת אופרה המבוססת על תסכית נשכח של יהודה עמיחי, שזכתה להדים נלהבים בקרב קהל גדול ומגוון. השנה הם עסקים בארגון תחרות קומפוזיציה לקראת חידוש פרויקט האנימציה של התזמורת, כמו גם בארגון פסטיבל זמר צעיר ובו שירים חדשים פרי עטם של זמרים ידועים יותר וידועים פחות אשר יתחרו על פרסי הקהל והתזמורת. יש כאן ריבוי עצום של עשייה קדחתנית וחינוכית רבה, העומד בסתירה דרמטית למצב המתוח מבחינה חברתית ופוליטית ולמחסור בתקציבים ציבוריים. כל כך מרובה המוסיקה הישראלית באמנים יוצרים ובאמנים מבצעים, בסגנונות ובכיוונים שונים של אמירות, עד כדי כך שיקשה לתאר את המהפכה הזו במאמר תמציתי אחד מבלי להחסיר כמה וכמה תופעות חשובות.

### זמר עברי וריקודי עם

השיר הישראלי הפסבדו-עממי שהתפתח בישראל עוד במהלך המאה התשע-עשרה, כמו גם המחול הפסבדו-עממי, הם ז'אנרים ייחודיים, ומוערכים כיום מאד. כנסים רבים מוקדשים למה שנהוג לכנות "זמר עברי" ו"ריקודי עם", וישנם גם אירועים רבים מאד, פסטיבלים, תוכניות רדיו וטלביזיה, סדרות של הרצאות וקורסים בכל המכללות, האוניברסיטאות והאקדמיות, המוקדשים לז'אנרים אלה. אפשר לומר בביטחון מסוים, אם כי בזהירות, כי נוצר קונצנזוס לגבי מידת האותנטיות של שני ז'אנרים אלה, אשר מהווים תרכובת מקומית, תוצאה של כור ההיתוך הממלכתי של ימי עיצובה וכינונה של התנועה הצינית ושל מדינת ישראל. המחקר המוסיקאלי והסוציולוגי בזמר העברי ובריקודי העם מגלה שפע של מקורות והשפעות ממזרח ומערב, ממה שכבר היה בארץ בתרבות המוסיקאלית הערבית, וממה שהביאו היהודים עימם מכל ארצות תפוצותיהם. השפה העברית היא המלכה אשר מחברת את כל המורכבויות הללו של השפעות סגנוניות לכדי ממלכה תרבותית עשירה ומרשימה כל כך. השפה העברית, קמה לתחייה כשפה מדוברת, נכתבת ונקראת. המוסיקאליות הייחודית לשפה זו, בהגהתה היהודית ספרדית יש לה השפעה מרחיקת לכת, ריתמית ומלודית על המוסיקה שנוצרה בישראל.

### פיוטים, ג'אז, רוק ופופ

לצד הז'אנר של הזמר העברי, שהוא בעצם שיר עם שנוצר באופן מלאכותי, יש מאין, במהלך כמה דורות, הלכו והתפתחו בארץ ז'אנרים נוספים, שהגיעו היום לשלב עיצובם וקבלתם בתרבות הישראלית החדשה. תרבות שירת הפיוטים, אשר נעשתה פופולארית מאד בשנים האחרונות, מחדשת את תרבות השירה והנגינה של עדות יהודיות שונות, הן בארצות המגרב, הן בארצות אגן הים התיכון, הן בארצות הפרת והחידקל, הן בתימן, והן בארצות מרכז ומזרח אירופה, תוך שהיא נותנת מקום של כבוד להיבט הליטורגי של מוסיקה זו ולטקסטים מקראיים ופוסט-מקראיים. הזמר העברי השפיע מאד על הפופ הישראלי, על הג'אז ועל מוסיקת הרוק. את הנעשה בשנים האחרונות בז'אנרים מרכזיים אלה ניתן לתאר ככור היתוך חדש, לא אידיאולוגי ומלאכותי, אלא ספונטאני וטבעי, היוצר כל הזמן שילובים חדשים בין סגנונות שונים. זמרי פופ ורוק, ונגני ג'אז ממזגים את המוסיקה המסורתית שהביאו ממשפחתם עם סכמות מערביות מקובלות, וכך הולך ונוצר בארץ סגנון ייחודי ומפתיע של מוסיקה שהיא ללא ספק אופיינית לישראל. לצד ההתפתחות הבלתי פוסקת ישנה גם הסתכלות אחורה, הנותנת מקום של כבוד לשירים שחוברו בדורות הקודמים. גרסאות כיסוי חדשות ונועזות לשירים אלה, לצד הופעות ואלבומים חדשים של יוצרים ותיקים מצטרפים לתמונה המורכבת.

### מוסיקה אמנותית

כל אלה עומדים ברקע להתפתחותה המרתקת לא פחות של המוסיקה האמנותית בארץ. מאז עלייתם ארצה של הקומפוזיטורים הראשונים בראשית המאה העשרים - ביניהם יואל אנגל, חנינה קרצ'בסקי, אברהם צבי אידלסון, אריך וולטר שטרנברג, מרק לברי, מנחם אבידום וחנוך יעקובי - לא פסקה העשייה בתחום זה, אשר זוכה למעט התייחסות של הממסד התרבותי והחינוכי בארץ. כמו בתולדותיו של השיר הישראלי, כך גם בתולדות המוסיקה האמנותית הובילו החיפושים בראשית הדרך למזיגה מלאכותית לפעמים בין

חומרים עממיים מן המזרח לבין הטכניקה והצורה המערבית. שירי העדות ורעיונות מלודיים מן המזרח עמדו במרכז חיבורן של סונטות, סימפוניות, רביעיות כלי-קשת ואופרות, אשר חוברו על ידי האבות המייסדים של המוסיקה האמנותית. בפרספקטיבה של למעלה מחמישים שנה בולטים **בדור הראשון (המחצית הראשונה של המאה העשרים)** בעיקר ארבעה קומפוזיטורים – אלכסנדר אוריה בוסקוביץ', המנסח הרהוט של עקרונות הסגנון המזרחי-ים-תיכוני, עדן פרטוש, יוצר רב-כשרון אשר עסק במגוון של סגנונות, שהיו כולם תוצאה של חיפוש אחר עיצוב שפה ישראלית ייחודית, מרדכי סתר, אשר הרגישות שלו לשפה העברית לצד ההקפדה על דרכי הביטוי הולידה שפה חסכונית ומקורית ופאול בן-חיים, אשר לא ניסח אידיאולוגיה כלשהי, אך בהיותו אמן ברוך כישרונות רב השראה השאיר אחריו רשימה ארוכה ונכבדת של יצירות, אשר מהוות מקור לא אכזב של רפרטואר ישראלי. את האנטיתזה לתפיסה הלוקאלית של ארבעה מלחינים אלה מייצג יותר מכל הקומפוזיטור יוסף טל, אשר בחל באמירה הפרטיקולארית, וראה בה תופעה פרובינציאלית ובעייתית. טל העדיף את השפות המודרניסטיות המערביות והלך שבי אחר הטכניקה הדוקפונית והסגנונות הפוסט-סריאליים.

מעט צעירים יותר, אך עדיין בני הדור הראשון, היו המלחינים אבל ארליך וחיים אלכסנדר, שניהם מורים ויוצרים כריזמטיים, אשר העמידו דורות רבים של תלמידים.

**בדור השני (ילידי סוף שנות העשרים, השלושים והארבעים של המאה, אשר רובם יוצרים פעילים גם כיום)** בלטו תלמידיהם של מלחיני דור המייסדים – צבי אבני, עמי מעייני, נעם שריף, יחזקאל בראון, בן-ציון אורגד, יעקב גלבוע ויצחק סדאי, אשר חיפשו לעצמם דרכי ביטוי עצמאיות, תוך התייחסות של כבוד וביקורת למורשת הים-תיכונית של מוריהם. עוד הם מתלבטים בין הטונאליות לא-טונאליות, בין הפרטיקולאריות לבין האוניברסאליות, עלו ארצה במהלך סוף שנות השישים ותחילת שנות השבעים מלחינים נוספים – סרג'ו נטרא, שרה פייגין, אנדרה היידו, מרק קופיטמן, אהרון חרל"פ וליאון שידלובסקי, אשר הביאו עימם רוח חדשה, שיש בה גם מודרניזם אמייץ וגם התייחסות למקום ולזמן. בדורות הבאים חלה התקרבות הדרגתית בין המוסיקאים העוסקים במוסיקה האמנותית הכתובה לאלה העוסקים במוסיקה הפופולארית ובג'אז. יוצרים של מוסיקה קלה, כמו יוני רכטר, שלמה גרוניך ומתי כספי כתבו אף מוסיקה סימפונית, להקת רוק, וזמרי פופ החלו להופיע עם תזמורות סימפוניות, תוך שהם משתפים פעולה עם מבצעים ויוצרים מתחום המוסיקה האמנותית. במקביל חדרו השפעות רבות של המוסיקה המזרחית, של תרבות הפיוטים, של המוסיקה הערבית, של הפופ ושל הרוק אל המוסיקה של יוצרים צעירים, **בני הדור השלישי (ילידי שנות החמישים והשישים)** כדוגמת משה זורמן, בטי אוליברו, רון ויידברג, אלה שריף, עודד זהבי, בעז בן-משה, מנחם ויזנברג, ארי בן-שבתאי, אלה שריף, רונן שפירא, שרה שוהם ומיכאל וולפה (כותב שורות אלה). אל מול כיווני השפעה ומזיגה אלה הוצבה שוב אנטיתזה סגנונית, אשר בין מנהיגיה בלטו המלחינים דני יוהאס, מנחם צור, יוסי פלס, אריק שפירא, ולדימיר שקולניק ועודד אסף, שכל אחד מהם בדרכו ובסגנונו הייחודי מסתייג מהשפעות אלה ומבקר אותן. מלחינים בני הדור השלישי, כמו ציפי פליישר, הגר קדימה, ישראל שרון, חיים פרמונט, גדעון לבינסון, קרל וולניאנסקי, ינעם ליף, רחל גלעין, אמנון וולמן וראובן סרוסי יצרו לסירוגין בשני הכיוונים ולא הביעו עמדה חד-משמעית בסוגיות האסתטיות הללו.

**על קו התפר הכרונולוגי שבין הדור השלישי לדור הרביעי** הופיעו כמה דמויות חדשות בעולם המוסיקה האמנותית בארץ. במהלך שנות התשעים עלו ארצה ממזרח אירופה מלחינים רבים, ביניהם פרץ אליהו, בנימין יוסופוב, ראובן קז'ילוט'י ויוסף ברדנשווילי, אשר הביאו עימם מיומנות רבה, וסגנונות עזי ביטוי, תוך שהם מתייחסים באופן ישיר לחומרים העממיים של יהודי מזרח ברה"מ לשעבר ולמוסיקה הפוסט-רומנטית הרוסית של זמנם. המלחין גיל שוחט, שהחל את פעילותו היוצרת בראשית שנות העשרים של חייו, הביא תנופה חדשה של עשייה. הוא הספיק לחבר במהלך כעשר שנים שתי אופרות, תשע סימפוניות, מספר קונצ'רטים, וכן מוסיקה לתיאטרון, תוך שהוא משתף פעולה עם החשובים שבסופרים והמחזאים בארץ. בסגנונו הפוסט-רומנטי, ובנטייתו הטבעית לרוחב יריעה, לדרמתיות ולשפה מלודית וטונאלית, זכה גיל שוחט לאהדת הקהל ומרבית המבקרים, אך עורר מחלוקת נוקבת בקרב המלחינים הישראליים.

**בדור הרביעי (ילידי שנות השבעים והשמונים)**, אשר נמצא בראשית דרכו מסתמנות באופן ברור אותן מגמות. מול הפוסט-מודרניזם האקלקטי והאפקטיבי מאד של מלחינים כמו אבנר דורמן, עידו שירום, גיל-עד הוכמן, נורי יעקובי ואביה קופלמן, אשר מתייחסים למציאות הפוליטית שמסביבם, משתמשים בטקסטים המקראיים ובמוסיקה הערבית, ולא מהססים להשתמש אף בסגנונות הרוק והפופ בולטת אסכולה צעירה ומודרניסטית המסתייגת באופן נחרץ ממה שעשוי להשתמע כפופולריזם, ביניהם אייל אדלר, אראל

פז, עמית גילויץ, גלעד רבינוביץ', אסף נוי, שי כהן, יוני ניב וסיון כהן אליאס אשר משמרים בשפתם יסודות מודרניסטיים א-טונאליים. חלקם אף מפתחים את הטכניקות האלקטרו-אקוסטיות בכתיבתם.

את התהליך הסגנוני שתואר כאן מייצג בין השאר שיתוף הפעולה בין בית הספר 'רימון', מוסד המתמחה בהוראת מוסיקה פופולארית וג'אז, לבין האקדמיה למוסיקה ולמחול בירושלים, אשר הקימו יחדיו מחלקה משותפת למוסיקה רב-תחומית. מבצעים ויוצרים רבים מצטרפים לתוכנית זו, ובכך מעידים על הצורך המשמעותי שיש ברכישת כלים מקצועיים הן בתחום המוסיקה האמנותית והן בתחומי המוסיקה הקלה והמזרחית. ניתן לומר בהכללה מסתכנת במקצת שהמוסיקאי הישראלי של היום איננו רק מבצע או רק יוצר, הוא לא רק קלאסי או רק מסחרי. יותר ויותר מתבהרת תמונה של מיזוג בין הכיוונים השונים. חלום כור ההיתוך של האבות המייסדים הולך וקורם עור וגידים. ישנה היום מוסיקה ישראלית ייחודית, או יותר נכון ישנם היום מספר סגנונות וז'אנרים הכלולים בהגדרה זו.

המוסיקאים הישראליים מביאים עימם, כל אחד בדרכו, פתיחות סגנונית וסקרנות עצומה לשילובים חדשניים בין מזרח לבין מערב, בין קלאסי לבין פופ, בין ג'אז לבין מוסיקה כתובה, בין הרכבים קלאסיים-מערביים לבין הרכבים מזרחיים, בין כלי נגינה מסורתיים לבין הרכבים מוגברים ומוסיקה מוקלטת בטכנולוגיות חדישות.

לכל החיפושים הללו יש להוסיף עוד מגמה מרתקת שמאפיינת את היוצרים המוסיקאים בארץ כבר מהדור הראשון, וזוהי מגמת ההתגייסות לרעיונות רוחניים ופוליטיים. המוסיקאי הישראלי איננו מסוגל להישאר בדלת אמותיו. גם האינדיבידואליסט ביותר חש צורך להידרש למציאות שמסביבו. יצירות על החלום הציוני, על שברו, תפילות לשלום וקינות על המלחמות, שימוש בציטוטים מתוך שירים ופיוטים היוצרים סיפור בצלילים, הלחנת טקסטים המביעים את דעתו של היוצר – כל אלה הן רק דוגמאות ספורות להתגייסות המאפיינת אותנו.

לצד המזיגה בין מזרח למערב בולטת אם כן המזיגה בין אינדיבידואליזם לקולקטיביזם.

### אירועים מייצגים בחמש השנים האחרונות, 2007-2011

- אם נאזין לכמה מן העבודות שנוצרו בישראל במהלך שלוש השנים האחרונות נקבל תמונה מייצגת למדי של תהליכים אלה:
- הזמרת הוותיקה חוה אלברשטיין הוציאה אלבום חדש, פוליטי ומגויס, שיש בו השפעות של מוסיקת הכלי-זמר ושל הזמר העברי הקלאסי.
  - הזמר המוערך עמיר בניון הוציא אלבום חדש ובו כמה פיוטים מסורתיים המלווים בפסנתר בסגנון האלתור האלג'יראי של מוריס אלמדיוני, לצד שירים בעלי אמירה פוליטית נוקבת ואנטי ממסדית.
  - הזמרים הצעירים בעז מעודה, הראל סקעת, שי גבסו, נינט טייב ועוד מבין זוכי תחרות 'כוכב נולד', תוכנית הטלביזיה הפופולארית, אשר השפיעה מאד על התפתחות הזמר הפופולארי, ניתבו את דרכם לזכייה לא רק בזכות קולו הערב, אלא גם ואלי בעיקר בזכות כמה משירי הזמר העברי, אותם שרו בעיבודים לקול, פסנתר, רביעיית כלי-קשת ודרבוקה או אף תזמורת קאמרית במהלך התוכנית.
  - זמרת צעירה אחרת, מרינה בלומין, שזכתה במקום השני בתוכנית זו, הופיעה יחד עם זמרת הראפ והיוצרת האתנית דינדין אביב בפסטיבל הפסנתר בליווי של המלחין והפסנתרן הקלאסי מנחם ויזנברג.
  - עוד בפסטיבל הפסנתר - יוצר הרוק הוותיק רמי פורטיס הופיע יחד עם הפסנתרן הקלאסי וזמר הרוק שלומי שבן במופע רב-סגנוני, המשלב בין מגוון רחב של סגנונות. והזמרת נורית גלרון הופיעה עם המלחין גיל שוחט, שוהא מן המלחינים הבולטים כיום בשדה המוסיקה הקונצרטנטני בארץ.
  - המלחין פרץ אליהו הציג בכורה יצירה חדשה 'שיר השירים', המשלבת טכניקות שירה וכלי-נגינה עממיים ממזרח אסיה בטכניקות שירה וכלי-נגינה מערביים. יצירה דומה במבוססת על שיר השירים בעברית ובתרגום לאנגלית חיברה המלחינה אלה שריף לזמרת קרן הגר ולאנסמבל הקולי החדש של יובל בן-עוזר.
  - התזמורת האנדלוסית הישראלית, שפועלת באשדוד, התפרקה בגלל בעיות תקציב ומרי של הנגנים בהנהלתה. לאחר זמן מה התאחדה התזמורת ותוך כדי שיקומה הקימו הפורשים מימנה תזמורת נוספת היא התזמורת האנדלוסית החדשה הפועלת באשקלון. כעת ישנן בארץ שתי תזמורות המקדישות עצמן למוסיקה המזרחית ולפיוטים בעיבודים תזמורתיים, המופיעות מול אולמות מלאים בכל רחבי הארץ. כל אחת מן התזמורות ביצעה השנה קונצ'רטו למנדולינה. זו הוותיקה ליוותה את

מנצחה, שמואל אלבו בקונצ'רטו חדש ל עודד זהבי, וזו החדשה ליוותה את מנצחה הצעיר, תום כהן בקונצ'רטו חדש ל אבנר דורמן. אל הפייטנים הקבועים המופיעים עם תזמורות אלה - אמיל זריהן, רבי חיים לוק, מני מיימון כהן וליאור אלמליח – הצטרפו בעונה הנוכחית הזמרים הראל מויאל, עפר כלף, דוד ד'אור ואף היוצרים הוותיקים שלמה בר, דיוויד ברוזה, שם-טוב לוי ושלמה גרוניך, כמו גם נגן העוד תייסיר אליאס. כך נולדה מזיגה בלתי צפויה בין המוסיקה האנדלוסית של יהדות צפון אפריקה לבין המוסיקה האתנית של יהודי תימן, הזמר העברי, המוסיקה הערבית האמנותית ועוד שלל חיבורים שיצרו מופעים מרתקים ומרגשים. הקונצ'רטו של עודד זהבי נערך וגובש לכדי יצירה רחבת יריעה שבוצעה שוב בבכורה מחודשת על ידי שמואל אלבו, כנגן סולן, הן בליווי תזמורת סימפונט רעננה בניצוחו של יובל בן-עוזר בחג המוסיקה בראשית שנת תש"ע, והן על ידי תזמורת סינפוניטה באר-שבע בניצוחו של דורון סלומון בפתיחת העונה הנוכחית. הקונצ'רטו של אבנר דורמן עובד לתזמורת גדולה וזכה להצלחה בילאומית, ואף למועמדות לפרס הגראמי בביצועה של התזמורת הפילהרמונית הישראלית עם הסולן, נגן המנדולינה אבי אביטל.

- לפני כשנתיים שיחזר המלחין מיכאל וולפה (שהוא כאמור כותב מאמר זה) במופע קהילתי ובו עשרות משתתפים מאזור רמת-הגלבית את "שיר השירים" שחיבר ניסים ניסיון כמעט שבעים שנה קודם לכן, תוף שהוא משתמש גם בטכניקות מולטי-מדיה, ומצרף להרכב להקת רוק. וולפה הציג גם בבכורה יצירה חדשה פרי עטו למנדולינה ותזמורת, המבוססת על שירים מרפרטואר הרוק הישראלי העכשווי.
- הצלחתה של הפקת 'שיר השירים' בפורמט קהילתי הולידה הפקות קהילתיות רבות נוספות. קיבוצי הגליל העליון חברו ליצירה משותפת המנציחה את ייבושו ותחייתו של אגם 'ההולה' עם מוסיקה מקורית שכתב לקהילות אלה המלחין משה בדמור. היצירה בוצעה מאז בכמה פסטיבלים בארץ. בעקבות הצלחתה של הפקה זו נערכה הפקת תיעוד של הגדת הפסח של יהודה שרת על ידי מקהלת הגליל העליון ומנצחה רון זרחי, הפקה שהצליחה כמעט בכל הפסטיבלים הווקאליים בשנתיים האחרונות.
- להקת 'הברירה הטבעית' יצאה למופע חדש בו היא מארחת זמרים פופולאריים, תוך שהיא מחדשת שירים שלהם בעיבודים מזרחיים מובהקים.
- נגן העוד תייסיר אליאס הקליט אלבום חדש של תזמורת כלי-קשת וכלים ערביים, שחבריה הם תלמידים יהודים וערבים באקדמיה למוסיקה ולמחול בירושלים. בהמשך קיבל אליאס על עצמו את ניהולה המוסיקאלי של תזמורת הנוער היהודית ערבית, ועימה יצא לכמה הרפתקאות רב סגנוניות, ביניהן יצירתו של צבי אבני 'באך במזרח', המשלבת מוסיקה של גאון המוסיקה הפוליפונית בחומרים הלקוחים מעולם המקאמים של המוסיקה הערבית.
- לפני שלוש שנים כמעט, בקונצרט ראשון מסוגו של פסטיבל חג המוסיקה באר-שבע, הופיעו זה לצד זה המלחין המודרניסטי אייל אדלר וזמרת הרוק קורין אלאל. השתתפו בקונצרט זה גם נגן כלי-הנשיקה המזרחיים איתמר דוארי ונגן כלי-הנשיקה הערביים אייל סלע אשר ניגנו כסולנים בסימפונייה הרביעית של ציפי פליישר.
- ועוד באותו חג – המלחין רונן שפירא ניגן יחד עם הפסנתרנית רויטל חכמוב יצירה חדשה לעוד ולפסנתר; הפסנתרנית גילה גולדשטיין ביצעה את הקונצ'רטו לפסנתר של פאול בן-חיים, למעלה מחמישים שנה לאחר שבוצע בבכורה; המלחין הצעיר עמית ויינר ביצע בכורה את הקונצ'רטו הראשון שלו לפסנתר, המבוסס על שירי נעמי שמר (אחת החשובות שביצירות הזמר העברי הפופולארי); המלחין ולדימיר שקולניק הציג יצירה מודרניסטית חסרת פשרות המוקדשת לאסון מגדלי התאומים.
- הצלחות אלה הולידו קונצרט גדול ורב משתתפים ובו יצירות חדשות לפייטנים מזרחיים ותזמורת סימפוניית, אשר נעל את חג המוסיקה ואת פסטיבל הפיוט במופע משותף בירושלים. יצירותיהם של חי מאירזדה, אדיר לוי, נסים כליפה ודן דויטש הושרו בפניהם של מורין נהדר, ליאור אלמליח ואהרון עמרם אשר ריגשו את הקהל משני הפסטיבלים שהתקבץ בהמוניו בתיאטרון. באותו קונצרט נוגנו בהצלחה רבה גם הקונצ'רטו של יוסף ברדנשווילי לחליל ויצירתו של פאול בן-חיים 'הנושא הנצחי'.
- בעקבות הצלחת קונצרט זה יצא חג המוסיקה ביוזמה חדשה והיא הכרזה מידי שנה על 'מלחין העונה', אשר כל יצירותיו יבוצעו במהלך העונה על ידי כלל התזמורות, המקהלות וההרכבים הקאמריים בישראל. המלחין שנבחר להיות ראשון במיזם

- זה הוא פאול בן חיים. מרבית יצירותיו, ביניהן, האורטוריה 'יורם', הסימפוניות, היצירות לתזמורת, הקונצ'רטים, המוסיקה למקהלה, כמו יצירותיו הקאמריות והיצירות לפסנתר סולו כבר חולקו לגופי הביצוע ויבוצעו בעונת הקונצ'רטים הבאה.
- הזמרת יהודית רביץ, אחת מן החשובות שביצירות הרוק הישראלי הופיעה יחד עם הזמרת אהובה עוזרי, אחת מן החשובות שביצירות הזמר המזרחי, במופע משותף עם תזמורת סימפונט רעננה בעיבודים של תלמידי קומפוזיציה מכמה מוסדות בארץ.
  - המלחין אנדרה היידו הקליט שני פרויקטים רחבי יריעה שיזם, בהם שיתף מבצעים ונגנים מבין תלמידיו ותלמידי תלמידיו. היידו הקדיש פרויקטים אלה לפיוטים של חסידות חב"ד ולקריאה ולימוד משניות. תוך שהוא משלב טכניקות של מוסיקה אמנותית עכשווית בסגנונות עממיים ובמסורות לימוד וקריאה של עדות שונות.
  - נגן העוד יאיר דלאל שיתף פעולה עם זמר הרוק דוד ברוזה במופע רב-סגנוני בפסטיבל העוד בירושלים.
  - התזמורת הפילהרמונית הישראלית ביצעה בבכורה מחזור שירים באידיש של המלחין דובי זלצר, אשר שילב ביצירה סגנונות פופולאריים ומודרניסטיים.
  - לפני שלוש שנים חיבר המלחין גיל שוחט מוסיקה למחזה 'בדנהיים' על-פי ספרו של הסופר אהרון אפלפלד, תוך שהוא משלב בין מוסיקה סימפונית מורכבת לשירים פופולאריים. יצירתו בוצעה בהצלחה בתיאטרון הקאמרי. לאחריה באה האופרה שלו 'הילד חולם', אשר בוצעה באופרה הישראלית, והחזירה לכמה את מחזהו החשוב של חנוך לוין.
  - בעקבות אופרה זו באו שתי האופרות הקאמריות של המלחינה אלה שריף ושל המחזאית נאוה סמל. אופרות אלה, 'צחוק של עכברוש', 'ולעוף מכאן', הנוגעות בחוויות השואה, הביאו קהל רב לתיאטרון הקאמרי.
  - בפסטיבל ישראל לפני ארבע שנים שיתף משה זורמן פעולה עם הזמר והיוצר הפופולארי חנן יובל בחיבורה של אורטוריה במתכונת ברוקית, המבוססת על שיריו של השני.
  - זורמן אף העלה בהפקה מחודשת ונועזת את האופרה שלו 'פונדק הרוחות' על-פי המחזה של אלתרמן בחג המוסיקה האחרון.
  - הפסטיבל למוסיקה קאמרית בירושלים ביצע בבכורה יצירה ישראלית חדשה מידי שנה. יצירותיהם של תמר מושכל רוזין, אבנר דורמן, אביה קופלמן, בנימין יוספוב ומתן פורת הציגו כולם מוסיקה קומוניקטיבית ומרשימה, המשלבת בדרכים שונות בין מוסיקה מזרחית ירושלמית לבין תרבות המוסיקה הקאמרית הרומנטית.
  - תזמורת הסינפונייטה הישראלית באר-שבע שילבה בתוכניתה סדרת מנויים חדשה – 'שרים עם התזמורת' - המבוססת כולה על שירים מרפרטואר הזמר העברי בעיבודים חדשים פרי עטם של תלמידי האקדמיה למוסיקה ולמחול בירושלים. הסדרה הצליחה מעל המשוער והוחלט להרחיבה בעונה הבאה.
  - גם בית-הספר הגבוה למוסיקה ע"ש בוכמן מהטה בתל-אביב עסק בז'אנר זה בזכותו של המלחין והמעבד שמעון כהן, אשר יזם ערב שלם של עיבודים קאמריים פרי עטם של תלמידיו במוסד זה.
  - אנסמבל 'מיתר' ביצע בבכורה יצירות ישראליות רבות מאד. מזה עשור מביא אנסמבל חשוב זה את המיטב של המוסיקה הישראלית המקורית אל הקהל התל-אביבי והירושלמי. לפני כשנתיים זכינו להאזין ליצירתם המורכבת ומרגשת של המלחין ינעם ליף והמשורר ישראל אלירז, שיש בה אמירה מודרניסטית בלתי מתפשרת לצד יופי הרמוני ותוכן רומנטי. יצירה זו זיכתה את האנסמבל בפרס של משרד התרבות.
  - אנסמבל 'המאה העשרים ואחת' ביצע בבכורה יצירות חדשות ואוונגרדיות פרי עטם של מלחינים ישראלים רבים, ביניהם המלחין הצעיר והמבטיח גלעד רבינוביץ'.
  - אנסמבל 'קפריזמה' ביצע שבע יצירות חדשות פרי עטם של מלחינים צעירים הלומדים באקדמיה למוסיקה ולמחול בירושלים ובבית-הספר רימון. מגוון הסגנונות השתרע בין יצירה המחדשת את הרוח הים-תיכונית פרי עטו של ניסים חליפה ויצירה המבוססת על מנגינות חסידיות פרי עטו של אלעד לביא לבין יצירות א-טונאליות ועמוסות אפקטים פרי עטם של אסף נוי ויובל ברונר.
  - ביטאון בשם תו +, בעריכתה של בת-שבע שפירא, המוקדש למוסיקה עכשווית ולאמנות חזותית המשיך בפעילותו, ואף חגג את צאת הגיליון העשירי. ביטאון זה, המשמש שופר להבעת דעות אסטטיות ופוליטיות מגוונות, הוליד מספר מחלוקות חשובות בעניין המוסיקה הישראלית האמנותית. במוקד הדיון בגיליונו העשירי עומד חג המוסיקה הישראלית תשס"ח,

שנערך בחודש ספטמבר 2007. המאמרים שפורסמו בו הובילו אף לרצף של מאמרים ותגובות בעיתון 'הארץ'. מעברו אחד של המתרגם פורסמו מאמרים פרי עטם של עודד אסף ונעם בן-זאב, המתנגדים לגישה הפלורליסטית של מנהלו האמנותי של החג, המלחין מיכאל וולפה (כותב שורות אלה). מן העבר השני של המתרגם פורסמו מאמרי תגובה פרי עטם של המוסיקולוגים פרופ' יהואש הירשברג, וד"ר רונית סתר, כמו גם של המלחין עודד זהבי, המגנים הגמוניה מודרניסטית ומבקשים לחזור גם אל המוסיקה של מלחיני דור המייסדים.

- את תזמורת המהפכה כבר הזכרתי בראשית המאמר. כעת מתכוננת התזמורת לערב אנימציה מחודש בו חוברים מלחינים צעירים ומוריהם מן האקדמיה למוסיקה ולמחול בירושלים, אשר יכתבו מוסיקה לסרטי אנימציה של יוצרים צעירים מן האקדמיה לאמנויות 'בצלאל'. ערב זה, שהצליח מאד והוצג במקומות רבים בארץ, כולל בפסטיבל ישראל, חוזר כעת במהדורה מורחבת ומעודכנת. תזמורת זו ממשיכה להכות גלים ולעורר ביקורות נלהבות בתקשורת אך גם לעורר מחלוקת רבה בין אנשי האקדמיה, שכן עירוב הסגנונות היווה חידוש המאיים על הסדר הישן והטוב, בו האמנותי חי לו בטריטוריה משלו, הנפרדת מן הטריטוריה של המוסיקה הפופולארית.
- עוד לא נרגענו מן המחלוקות הללו וכבר נולדה מחלוקת סוערת נוספת בעקבות צאת ספר חדש פרי עטה של המוסיקאית מיכל זמורה כהן, מי שהייתה מנהלת מחלקת המוסיקה ברשות השידור ועמדה בראש האקדמיה למוסיקה ולמחול בירושלים. זמורה כהן הציגה בספרה תזה פרובוקטיבית, הפוסלת את המודרניזם במוסיקה, וקוראת תיגר על הא-טונאליות. כמובן שספרה, כמו גם הראיון הרחב עימה בעיתון 'הארץ' עוררו הדים רבים. הן המאמרים המבקרים את דעותיה בחריפות והן המאמרים התומכים בה מעידים על התעוררות מחודשת בעולם המוסיקה האמנותית הישראלית.
- והיו גם ארבעה ערבים ייחודיים מאד של להקות רוק וזמרי רוק מן השורה הראשונה בארץ המופיעים עם תזמורת סימפונית גדולה על בימת האופרה בת-אביב. ערבים אלה מאחרים השנה את זמר הרוק הוותיק ברי סחרוף, זמר הרוק הצעיר אסף אבידן, הזמרת קרן אן והזמרת נינט טייב, הזוכה הראשונה של תוכנית 'כוכב נולד' שהפכה לאמנית בעלת הסגנון הייחודי והעצמאי הפורץ את גבולות המוסיקה הפופולארית אל מחוזות האמירה האמנותית.
- גם התזמורת הסימפונית של האקדמיה למוסיקה ולמחול בירושלים, זכתה להצלחה גדולה בפסטיבל 'צלילים במדבר' במופע משותף עם הזמר ברי סחרוף. זמן קצר לאחר מכן יצא האלבום החדש שיצר סחרוף למילותיו של משורר תור הזהב של ספרד שלמה אבן גבירול.
- גם הזמרת אתי אנקרי הלכה למקורות השירה היהודית של ימי הביניים ויצרה אלבום שלם לשירו של רבי יהודה הלוי, ואליה הצטרפו ששי קשת, שלמה גרוניך, אבייתר בנאי, אהוד בנאי, ועוד זמרים ויוצרים רבים שחזרו למקורות הפיוט באלבומיהם האחרונים.
- הזכרתי כבר כמה פעמים את חג המוסיקה, הנערך בין כסה לעשור. הפסטיבל נודד מידי שנה בין חיפה לבאר-שבע, בין גבעתיים ורמת גן לראשון לציון. פסטיבל ייחודי זה, שכבר הוזכר קודם לכן, פתח את שעריו לכל סוגי האמירות והסגנונות. מקהלות מעורבות ביצירות אמנותיות לצד עיבודי זמר עברי, פיוטים יהודיים לצד מוסיקה ערבית אמנותית, וכמובן הרבה יצירות ממיטב הרפרטואר האמנותי, ביניהן הקונצ'רטו לשני פסנתרים עמי מעייני, קונצ'רטו לנבל של חיים פרמונט, 'קהלת' של יחזקאל בראון, הרקוויאם של גיל שוחט, הקונצ'רטו למנדולינה של עודד זהבי שכבר הוזכר, וכמה אירועים יוצאי דופן, שזכו לתהודה רבה, ביניהם - ביצוע בכורה של האורטוריה 'עקדה' של אריק שפירא, המחברת את זמר הרוק ערן צור להרכב קלאסי ומקהלה, ושכל כולה אמירה פוליטית נוקבת, לצד הפקה מחודשת לאופרה בת למעלה מארבעים שנה של אפרים קישון ומנחם אבידום, המכונה 'הרמאי', ומתארת מציאות שכמו לקוחה מן הכאן והעכשיו, ומביאה גם היא, לצד ההומור הקישוני, אמירה פוליטית נוקבת, אפילו אכזרית.
- אנסמבל 'מיתר', שכבר הוזכר, קבוצה של מוסיקאים צעירים מן המוכשרים והטובים שבאמני הדור הצעיר, שתחת הנהגתו הבוטחת של הפסנתרן עמית דולברג, מביאה לקהל ביצועים נפלאים של מיטב המוסיקה הישראלית המקורית, יצר קשרים חמים עם אמנים מתחום הרוק, הג'אז והפופ, ביניהם שלומי שבן, שלמה גרוניך ואחינועם ניני, והביא שוב את בשורת הפתיחות בשיתופי פעולה מרתקים.

- ועוד לא התחלתי לתאר את השפע העצום שיש במוסיקה המכונה 'מזרחית'. זמרים מצליחים ביותר ממלאים אולמות בשירתם הענוגה ובטקסטים עבריים רומנטיים, הבמאים לידי ביטוי חסר עקבות את הפקת הקול המזרחית ואת המלודיה הממזגת בעצם מזרח ומערב.

## **סיכום**

לא הזכרנו אפילו אחוז אחד מכל מה שהתרחש בשלוש שנים האחרונות במוסיקה הישראלית. בין היצירות והעבודות פרי עטם של יוצרי הדור הראשון והשני שחזרו השנה לבמה בולטות האוטוריה 'שיר השירים' מאת מרק לברי, 'מגילת רות' מאת שרה לוי-תנאי ועובדיה טוביה, הסימפוניה השביעית של מנחם אבידום, 'חזיונות' ו'שיר תהילה' של עדן פרטוש, 'הנושא הנצחי' והקונצ'רטו לכינור של פאול בן-חיים, מוסיקה קאמרית 1970 של מרדכי סתר, 'אבשלום' של ליאון שידלובסקי, הקונצ'רטו לשני פסנתרים של עמי מעייני ועוד יצירות רבות מאד.

לא חסרו גם בכורות פרי עטם של מלחינים בני כל הדורות – מפרק תהילים חדש פרי עטו של המלחין צבי אבני, ו'סרטים מצויירים' של מנחם צור ועד לתיאטרון המוסיקאלי 'החתול הציל את חייל' פרי עטו של עמית גילויץ על פי שירים של דליה רביקוביץ' והקונצ'רטו המוטרף לגיטרה חשמלית, חליל ערבי ותזמורת גדולה של רונן שפירא. על אף המחסור הכרוני בתקציבים המשיכו אנסמבלים למוסיקה אמנותית עכשווית בפעילות נרחבת. חג המוסיקה הישראלית התרחב לשלושה, ואחר כך אף ארבעה ימי מופעים במספר מוקדים ברחבי הארץ. מוסיקה ישראלית בוצעה בפסטיבל למוסיקה קאמרית, בימי המוסיקה הקאמרית בכפר בלום, בפסטיבל ישראל, בפסטיבל 'לילה לבן' בתל-אביב, ואף, כמובן, בפסטיבל 'צלילים במדבר' המוקדש כולו למוסיקה הישראלית המקורית. מדובר בעשרות יוצרים, במאות יצירות ובאלפי מבצעים. וכל זה במדינה המונה כשבעה מיליון נפש.

**המוסיקה הישראלית על שלל גווניה היא תופעה ייחודית ומשמעותית היום. מבלי משים נוצרו כאן סגנון ותפיסת עולם אמנותית. המזרח והמערב חברו זה לזה, לעיתים מרצון ולעיתים מתוך הנסיבות. היוצר הישראלי, ללא הבדלי דת, מין והשקפה, המשיך להיות מחויב לאמירה מגויסת, והפגיש את האינדיבידואלי עם הקולקטיבי. הולך ונוצר כאן סגנון חדש, סגנון שלהערכתו הולך ומתגבש לכדי מודל מרכזי של שפה מוסיקאלית חדשה, אשר בשורתו תצא מתחומי מדינתנו הזעירה אל עבר העולם הרחב.**

מיכאל וולפה, פברואר, 2011

# הסונטה השביעית לפסנתר של ויקטור אולמן

## מיכאל וולפה

**ויקטור אולמן (1898-1944)** הוא אחד מן המלחינים המרכזיים שפעלו בגטו טרזין. הוא החל את לימודי המוסיקה בעיר הולדתו, טסין, ובגיל שש-עשרה נסע לוינה ללמוד קומפוזיציה. במהלך שנות נעוריו למד בין השאר אצל המלחינים ארנולד שנברג ואלכסנדר זמלינסקי, אשר העריך את כישורו וסייע ביזו בהמשך דרכו. במהלך שנות העשרים של המאה השתקע אולמן בפראג, והיה מעורב מאד בחיי המוסיקה בה.

כמוסיקאי מוכשר ורב-תחומי, פסנתרן, מנצח מקהלות, מנצח תזמורות, מבקר נחשב וכמובן מלחין פורה ומוערך, הפך ויקטור אולמן לאחת הדמויות המרכזיות בחיי המוסיקה בצ'כיה. בסוף שנות העשרים הצטרף אולמן לתנועה האנטרופוסופית, ונסע מספר פעמים לציריך שבשווייץ ולשטוטגרט בגרמניה, על מנת להשתתף בסדנאות של תנועה זו. בשנת 1933, עם עליית הנאצים לשלטון בגרמניה חזר לפראג. הוא שימש כמבקר מוסיקה באחד העיתונים החשובים, כעורך מוסיקאלי ברדיו הצ'כי, וכמורה פרטי נחשב לקומפוזיציה ולפסנתר. אולמן יצר קשרים הדוקים עם מורי הקונסרבטוריון בעיר, ואף השתלם אצל חברו המלחין אלואיס הבה, מן המלחינים המודרניסטים המובילים באותן שנים. אולמן היה גם פעיל מאד באיגוד הקומפוזיטורים הצ'כי ובאגודה למוסיקה קאמרית, בה ארגן קונצרטים פרטיים וציבוריים, והציג דרך קבע יצירות חדשות פרי עטם של חבריו. אולמן המשיך בפעילותו האמנותית הנלהבת גם לאחר הכיבוש הנאצי. בחודש ספטמבר של שנת 1942 נשלח ויקטור אולמן לגטו טרזין.

**גטו טרזין (טרזינשטדט בגרמנית)** הוקם בנובמבר 1941 ושימש בראשיתו מקום ריכוז ליהדות בוהמיה ומורביה. לגטו נשלחו יהודים מארצות מערב אירופה - אוסטריה, גרמניה, הולנד ודנמרק. מנהיגות יהדות צ'כיה, בראשות יעקב אדלשטיין, תמכה בהקמת הגטו, בשטח הפרוטקטוראט, כאלטרנטיבה להגליה מזרחה, בתקווה שהגטו יהיה למקום מקלט, עד יעבור זעם. אשליה זו נסדקה עם תחילת השילוחים למזרח בינואר 1942 והוצאות להורג בתליה של שישה עשר יהודים, אסירי הגטו, בעוון משלוח מכתבים או קניית עוגה.

הגטו הוקם בעיר המבצר טרזין, שנבנתה במאה השמונה-עשרה על ידי הקיסרית מריה תרזה (ועל-שמה). הקסרקטינים ובתי המגורים במקום התאימו לאוכלוסייה בת 7,000 נפש. בתקופת השיא נדחסו בין חומות העיר 60,000 אסירים. חרף הקשיים והמצוקה התאפיינו גטו טרזין בפעילות ארגונית מקיפה של המנהיגות היהודית, שבאה לביטוי בכל תחומי החיים - טיפול וחינוך ילדים ונוער, שירותי בריאות, חלוקת מזון, עבודה ועוד. כל אלה שיפרו אמנם, אך לא יכלו למנוע את תנאי החיים הקשים, צפיפות, מחלות, רעב, ותמותה גבוהה.

מיד עם הגיעו לגטו החל ויקטור אולמן בפעילות אמנותית נלהבת. יחד עם חבריו, רפאל שכטר, גדעון קליין, הנס קראסה, ואמנים נוספים הנהיג אולמן פעילות יוצאת דופן בהיקפה ובאיכותה. הוא הקים גופי ביצוע של נגנים מאסירי הגטו, ארגן קונצרטים, כתב דרך קבע ביקורות מוסיקאליות ודברי הגות על מקומה של האמנות בזמן מצוקה וחיבר שורה מרשימה של יצירות, והיה המוסיקאי היחידי בגטו שהנאצים פטרו מעבודתה, על-מנת שיקדיש את זמנו לעשייה מוסיקלית. גולת הכותרת של עבודתו היוצרת בגטו הייתה האופרה "קיסר אטלנטיס", אותה חיבר עם המחזאי פטר קין, אשר הורדה מן הבמה זמן קצר לפני העלתה בבכורה, עקב חשש מנהיגות הגטו מתגובת השלטון הנאצי. ויקטור אולמן חיבר גם מספר ניכר של יצירות הקאמריות, שירים וסונטות לפסנתר.

**הסונטה השביעית לפסנתר משנת 1944** היא אחת משתי היצירות האחרונות של אולמן (לצד חיבור הסונטה הוא עבד גם על מוסיקה לקריין ותזמורת על פי פואמה של רילקה). על פי ההערות המילוליות הרבות שבכתב היד אין ספק שזוהי בעצם גרסת פסנתר של סימפוניה אותה תכנן לתזמר. רצה הגורל המר ואולמן נשלח לאושוויץ יומיים לאחר השלמתה של היצירה. הסונטה בשלמותה שוחזרה מכתב היד, שאיננו קל לפענוח. יש בה חמישה פרקים:

- **פרק ראשון** רחב יריעה ומהיר (Allegro) בעל אופי ער ובצורת סונטה;
- **פרק שני** תמציתי (Alla marcia, ben misurato) בקצב של שיר לכת;
- **פרק שלישי** איטי (Adagio, ma con moto) בעל אופי לירי ושירתי;
- **פרק רביעי** ריקודי (Scherzo- Allegretto grazioso) במבנה של סקרצו עם חלק ביניים (Trio);
- **פרק חמישי** ומסכם (Variationen und Fuge uber ein hebraisches Volkslied) ובו סדרה של ווריאציות ופוגה על הלחן שחיבר המלחין יהודה שרת לשיר "רחל" למילותיה של המשוררת רחל

("הן דמה בדמי זורם").

ישנן סברות שונות לגבי הסמליות שבבחינת השיר הזה דווקא כנושא לסדרת הווריאציות המרגשת המסיימת את היצירה. האם היו מילות השיר המיוחד הזה ידועות לויקטור אולמן, או שמא הלחן יוצא הדופן אותו כנראה שמע מפי אנשי התנועות הציוניות בגטו ייצג בשבילו איזשהו חלוש? כך או כך - מציגה סונטה זו את ויקטור אולמן במיטבו. הערותיו המילוליות הרבות מאפשרות לפענח חלק נכבד מכוונותיו התזמורתיות. הוא ציין בפירוט רב כלי-נגינה ואף סוגי הפקת צליל, אשר אפשרו לחמשת המלחינים – **תם דיין, ישראל גליקסברג, ניר כהן, רועי הנדלר ומיכאל וולפה**, אשר עסקו במלאכת התזמור, ליצור סימפוניה על פי כוונותיו.

ליצירה זו ישנה כבר גרסה לתזמורת גדולה אשר ערך המלחין **ברנהרד וולף**. כוונתנו הייתה ליצור גרסה נוספת לתזמורת קאמרית, אשר תאפשר את ביצועה של היצירה גם על ידי תזמורת קטנה יותר. זוהי בכורה עולמית של גרסה זו. חיבורה החל בסמינר "מוסיקה וזיכרון", אשר נערך בבית טרזין שבקיבוץ גבעת-חיים איחוד בקיץ תשס"ו. לאחר שעברנו יחדיו על כתב היד, ועל הוצאות שונות של היצירה, בחר כל אחד מאתנו פרק אחד מבין חמשת הפרקים וניגש למלאכת התזמור.



בחמשת פרקיה של הסונטה השביעית, שהפכה לסימפוניה, כפי שנתכוון יוצרה, ישנן חיוניות ואנרגיה נוגעות ללב. לצד כמה רגעים של עצב ואף ייאוש, בעיקר בפרקים הפנימיים של היצירה, בולטת רוח אופטימית, ואולי אף תחושה של ניצחון, שגם אם יאחר לבוא - בוא יבוא. בצלילי הסיום של היצירה פועמת רוח של גאווה גדולה על ההישג הגדול של היוצר, המצליח על אף קשיי היומיום והמוות הקרב, להשאיר אחריו יצירת רחבת יריעה שכזו. ויקטור אולמן עצמו ניסח זאת במילים מרגשות באחד ממאמריו בעיתון של הגטו:

**" בשום פנים ואופן לא ישבנו גם בכינו על נהרות בבל, גם לא תלינו את כינורותינו! אנו משליכים את יהבנו על אמנות... המשעבד הנאצי אולי יכריע אותנו למוות פיסי אך לא יוכל לניצחוננו הרוחני והתרבותי. "**  
(תרגום חופשי מאנגלית- מ.ו.)

מדהים ומרגש לדעת שדברים אלה נכתבו באפריל 1944, כימים בהם היה אולמן עסוק בחיבורה של היצירה. הוא השלים את גרסת הפסנתר ב- 16 באוקטובר 1944 ויומיים אחר-כך ב- 18 באוקטובר 1944 נשלח אל מותו באושוויץ.

חשוב לציין שאת הפרק החמישי, אותו הוסיף אולמן ממש ברגע האחרון תיזמתי אני, ואף התייעצתי לגביו עם מוריי המלחינים חיים אלכסנדר ויוסף טל, האמונים על השפה הגרמנית ועל הסגנון הסימפוני המרכז אירופאי. הם גם כמעט בני דורו של ויקטור אולמן. במהלך העבודה עימם נתגלתה לי עובדה מרגשת מאד, הקשורה לידידות המיוחדת שהייתה בין יוסף טל ליהודה שרת. טל אף הלחין פרק ווריאציות על אותו שיר שמימנו בנה גם אולמן את סדרת הווריאציות שלו. פרק זה חובר כפי הנראה בסוף שנת 1944 והתווסף לסונטה הראשונה לפסנתר כמה שנים מאוחר יותר. צירוף המקרים מרגש ומחריד כאחד. שני מלחינים יהודים דוברי גרמנית, האחד בקבוצת גשר והשני בגטו טרזין מלחינים סדרת ווריאציות על השיר 'רחל' (הן דמה בדמי זורם) פרי עטם של המשוררת רחל והמלחין יהודה שרת ממש באותם ימים איומים של סוף מלחמת העולם השנייה.

כל מלה נוספת מיותרת.

הגרסה הסימפונית שלי ושל תלמידיי בוצעה בבכורה על-ידי הסינפוניה הישראלית באר-שבע בניצוחו של דורון סלומון בצלילים במדבר' מספר 9 בדצמבר 2006. שנה וחצי לאחר מכן בחורף 2008 בוצעה היצירה באקדמיה למוסיקה ולמחול בירושלים על-ידי התזמורת הקאמרית של האקדמיה בניצוחו של ניר כהן, תלמיד ניצוח, ואחד מן המתזמרים. ביצוע זה נערך במסגרת קונצרט לזכרם של האמנים היהודים באירופה שנספו בשואה. בקונצרט שנתקיים במסגרת חגיגות 75 שנה להיווסדה של האקדמיה נתמך על-ידי יד-ושם ובוצעה בו אף גרסת תזמור חדשה לווריאציות הרציניות של פליקס מנדלסון שחוברה על ידי כתת הקומפוזיציה של פרופ' ינעם ליף. את הקונצרט הקדימה תערוכה על מוסיקאים יהודים במאתיים השנה האחרונות באירופה והרצאה שלי על ויקטור אולמן, יוסף טל ויהודה שרת.

## כי בלי תרבות אנה אנו באים? ד"ר מיכאל וולפה

לפני כמה חודשים יצא לאור ספרם של מיכל זמורה כהן והרצל שמואלי – המוסיקה: שליחות ובשורה. הספר, שהעלה לראשונה בהרחבה את הטענה, שהמודרנה פשטה את הרגל והרחיקה מאולמות הקונצרטים את הקהל, זכה לקיתונות של ביקורת מאנשי המוסיקה האמנותית, המתעקשים להסתגר בהיכלי השן שלהם ולוותר על התמודדות של ממש עם האתגר שהספר הציב בפניהם. אמנם היו בספר בעיות, אך הוא העלה סוגיה אמיתית, שעלינו להידרש אליה. מצערת לא פחות היא העובדה שהתקשורת כמעט לא התייחסה לספר זה, ולמעט מאמר גדול בעיתון אחד, לא הצליח הספר לעורר דיאלוג של ממש על עתידה של המוסיקה בארץ. התקשורת בעצם ויתרה כבר מזמן על המוסיקה הישראלית, זו שאיננה שירים בגלגל"צ, כנושא בעל משמעות. והיות שהרצל שמואלי כבר אינו בין החיים, וגם מיכל אינה נערה צעירה, שלא לדבר על זה שאין בספר זימה או פורנוגרפיה כלשהן, לא מצאו אנשי התקשורת בספר ובעניין שהוא עורר בקרב אנשי החינוך והמוסיקאים בארץ משהו שיש להביאו אל דפי העיתונים, אל גלי האתר או אל מרקעי הטלוויזיה. כבר למדתי מניסיוני, כמנהלם של כמה וכמה מיזמים של מוסיקה ישראלית, שהתקשורת זקוקה למשהו מידי, סקסי, מציצני, ומי שאין לו סחורה שכזו, מוצא עצמו בבעיה, כי תרבות אמיתית היא לא דווקא מציצנית או מיידית.

אשתמש בכותרת הספר של זמורה כהן ושמואלי – מצד אחד ויתרו המוסיקאים על השליחות שלהם, והבשורה שלהם לא מגיעה אל הקהל. הם איבדו את האמונה ביכולתה של אמנותם לתקשר עם הקהל, ונוקטים עמדה עצלה, שלא מנסה להתמודד עם שאלת הקומוניקטיביות. מצד שני ויתרה התקשורת על השליחות התרבותית שלה, והיות שמדובר באתגר לא קל בכלל, העדיפה לוותר על הבשורה התרבותית, ולהחליפה בבשורה דהויה של בידור.

\* \* \*

את המלה 'תרבות' משמרת התקשורת, כמושג שגור, ריק מתוכן. המלה 'תרבות' בארץ הקטנה שלנו משמשת את התקשורת בעיקר לתחליפים דהויים.

כשאומרים בארץ הקטנה שלנו 'תרבות' – מתכוונים ברוב המקרים לתוכניות בידור.

כשאומרים בארץ הקטנה שלנו 'תרבות ישראלית' – מתכוונים לתוכניות בידור בעברית.

כשאומרים בארץ הקטנה שלנו 'מוסיקה ישראלית' – מתכוונים לשירים פופולאריים ברשת ג' ובגלגל"צ.

כשאומרים בארץ הקטנה שלנו 'השפה העברית' – מתכוונים לשפה דלה, חסרת רבדים ומורכבויות, הנאמרת במהירות ובצקוק גס.

אני יודע שזו אמירה שחוקה, ובכל זאת אומר, שלמיטב הבנתי והכרתי, התקשורת בארצנו הקטנה והאהובה כבר שכחה מזמן תרבות אמיתית מהי.

התרבות היא חלק בלתי נפרד מזהותה של כל קבוצה לאומית. חשיבותה לביטחוננו שווה, אם לא גדולה, מחשיבות הצבא. בוותרנו על תרבות, על חינוך לתרבות, על האפשרות להתנסות ולהתמודד עם האתגר של יצירת תרבות של ממש, אנחנו מוותרים על חיינו בארץ האהובה הזו.

בכך שהתקשורת מעדיפה להשקיע את מרבית משאביה בתוכניות בידור וברייטינג בטוח, היא מסכנת את קיומנו הרוחני והפיזי. היא לא רק מזהמת את מוחנו, אלא מפעילה את מנגנון ההשמדה העצמית של מדינת ישראל.

\* \* \*

התקשורת איננה חזות הכול. היא אינה אלא מראה של תופעות עמוקות יותר בחברה הישראלית והעולמית. האשמת התקשורת בכל הרעות החולות שאתאר במאמרי, פוסחת בוודאי על עוד נושאים רבים ומהותיים. כי אכן הגיע הזמן לשאול: כיצד ייתכן, שהאמנות הישראלית, המצליחה כל כך בעולם, היא סוד שמור בתוככי המדינה? מדוע פסטיבל חשוב כמו 'חג המוסיקה הישראלית', שכל כולו מצעד בן ארבעה ימים של עשרות מוסיקאים ישראלים הפועלים ויוצרים בארץ הזאת, אינו זוכה לחשיפה משמעותית במדיה, בעוד שכל עלם זב חותם שהתעטש בתוכנית 'האח הגדול' זוכה לחשיפה אפילו בעיתון הארץ? וכשיש כבר השקעה של ממש בשידור ובדיווח על תרבות, בוחרת התקשורת את הפסטיבל למוסיקה קאמרית בירושלים, אכן פסטיבל איכותי ומוקפד, שמרביתו מוסיקה קאמרית קלאסית ורומנטית, לא ישראלית כמובן, עם מעט מוסיקה אמריקנית בת-זמננו של מלחין בן מאה (שזה כמובן הגימיק), ועם יצירה ישראלית אחת, המשמשת כמס שפתיים לעורכי התוכנית. כיצד זה שאמנים שזכו בפרסים בינלאומיים בתחומי האמנות החזותית והמוסיקה נשארים מחוץ לתחום, בשעה שכל מעשה זימה של פוליטיקאי בינוני זוכה לדיונים סוערים מעל גלי האתר? כיצד זה שהמדינה מצמצמת זה שנים באופן עקבי את תקציבי החינוך לאמנות ולמוסיקה? מדוע הקונסרבטוריונים הולכים וקמלים בהדרגה? מדוע מרכזי הוראת מוסיקה, כמו המרכז למוסיקה בירושלים, אחד ממפעלי החינוך הבינלאומיים החשובים הפועלים בארץ, ושתי האקדמיות למוסיקה – בתל-אביב ובירושלים, עומדים מזה שנים בקשיים תקציביים? איך קרה שערון התרבות, שהיה מפעל התייעוד וההפצה היחיד של תרבות ישראלית מקורית, נסגר לפני שלוש שנים מחוסר תקציב? צריך גם לשאול – מדוע המדינה מעניקה כל-כך מעט לרפיפריה בכלל ולנגב בפרט? כיצד זה שכמעט כל מיזם קטן בתל-אביב זוכה לתמיכת הממסד האמנותי בארץ, בעוד שפסטיבלים גדולים, הנערכים ברפיפריה, מצליחים לשרוד רק בזכות רצונם הטוב של כמה אנשים, שכן התקציבים שיינתנו להם, אם בכלל, יספיקו בקושי לשמירה ולהסעות? שלא לדבר על זה שקיים אך סיכוי קלוש מאד שאיזו תחנת רדיו או טלוויזיה תגיע – ולו פעם אחת – להקליט או לשדר פסטיבלים אלה?

\* \* \*

המציאות שתיארתי כאן היא מצערת ומקוממת, והיא במידה רבה תוצאה של 'הבליץ של המודרנה התקשורתית'. אמנם, אל לנו להאשים את השליח, ובמקרה זה השליח הוא התקשורת, מפני שהאשמת התקשורת יוצרת משוואה שפתרונה קל: טיפול שורש קליל בתקשורת. זו הסיבה שבחרתי בתיאור מרפרף של כמה מן התופעות המדאיגות בחיי התרבות בארץ. ברור לי שתליית האשמה בתקשורת כמוה כהתבוננות בראשו של הר מבלי לדעת שמתחתיו מסתתר לו הר שלם. התקשורת מהווה כאמור שליח שמכר את נשמתו לשטן. היא משוללת ערכים, משוללת אידיאולוגיה ובעיקר, משוללת ברירה. אין לה ברירה אלא לשחק משחק עקוב מדם שברור לגמרי שייגמר רע.

הסיבות, כמובן, עמוקות הרבה יותר, וקשה לנתח במאמר אחד את הסיבות לדלות המחשבה, לדלות החומר ולהזניה המבישה של כלל צרכני המידע והתרבות. אני חושש שלקנונייה הזאת שותפים כולם, כולל עורכי העיתונים האליטיסטיים ועורכי תוכניות התרבות בערוצים הממוסדים, שמסתתרים תחת מעטה האינטליגנציה אבל חוץ מתמונות של נשים ערומות מכניסים את כל שאר החומר הצהוב, רק בזהירות ותחת מעטה אינטלקטואלי כביכול. גם הציבור, שנאנס בשמחה וברצון, שותף לקנונייה. בריבוי המידע שיצר תחרות מטורפת, מפסיד רק הצרכן. היות שאין שום אפשרות לנצח רייטינג, חוץ ממכנה משותף פופולרי, אנחנו שותפים כאן לעולם הגלובלי כולו, שהפך כל תרבות מקומית לנעדרת ייחודיות, לנעדרת סימני היכר מקומיים. הכפר הגלובלי הוא בעצם האסון הגלובלי התרבותי שלנו. כל מה שייחודי נמחק והופך לעיסה תרבותית דביקה ומצחינה. התקשורת רחוקה מלהיות אשמה בכך – היא רק משמשת הזונה של המושכים האמיתיים בחוטים.

ומי הם המושכים בחוטים – האם אלה בעלי ההון, ושותפיהם הסוגדים למולך-הצריכה? כל המערך האנושי מבוסס על כיוון האנושות לצעוד לשווקים. מה מוכר? מה שפופולרי. מה פופולרי? מה שמוכר... כך הופכת התקשורת לנביאת הצריכה. חזונה מתממש בשדה המערכה של המשווקים. לחמה בא לה ממכונת הצריכה המשומנת היטב, המנצלת כל שדה לטובתה, ובלבד שיקנו.

במצב כזה אין לי אלא לשאול את עצמי ואתכם אחים יקרים – מתי נתעורר? מתי נדע להעלות על ראש שמחתנו את מיטב התרבות הקלאסית העולמית, ובעיקר את התרבות הישראלית ההולכת ומתפתחת בארץ?

\* \* \*

המציאות בארץ הקטנה שלנו, כך נהוג לומר, היא מציאות חסרת היגיון, בשטחים רבים. לא רק בתרבות, באמנות ובמוסיקה. כך קורה, שבניגוד לכל היגיון, כנגד כל הסיכויים, על אף התנכרות התקשורת לתרבות, בעיקר לתרבות המוסיקלית, אנו עדים לפריחה תרבותית שאין לה אח ורע בעולם. כל כך הרבה אמנים יוצרים בארץ הזאת. הם עובדים קשה לפרנסתם ועושים את אמנותם בזמנם החופשי ומרצונם הטוב. טובי היוצרים בכל התחומים מוצאים את עצמם בקשיי יומיום מבישים. מי שאינו מצליח להגיע אל עדשות מצלמות הרייטינג מוצא את עצמו מחוץ לתודעה הציבורית, והתקציבים האמורים לסייע הם מועטים ומחולקים במשורה. ובכל זאת, האקדמיות למוסיקה ולמחול הומות בתלמידים, וכך גם בתי-הספר לאמנות ולתיאטרון. הארץ מלאה במקהלות ובחבורות זמר, בקבוצות של חובבי הפיט, בתזמורות של מוסיקה ערבית, בבתי אופרה קטנים ומקוריים, בתזמורות של מוסיקה קלאסית, בהרכבים קאמריים, באנסמבלים למוסיקה חדישה, בזמרים של מוסיקה אתנית, בנגני מוסיקה חסידית, בלהקות רוק מתקדם, בהרכבי ג'אז מעולים, ועוד לא אמרתי הכול, כי כל כך הרבה קורה. אלא שעל זה לא כותבים ועל זה כמעט שלא מדווחים. ואם כבר מדווחים על משהו, ואינני מתכוון עכשיו לזמרי הפופ והרוק המסחריים, זה נעשה ברדידות מעיקה, חוטא לאמת, ולעיתים מבזה את האמן ואת יצירתו.

\* \* \*

ארבעה תהליכים מובילים את החברה הישראלית מאז כינון המדינה אל הוואקום התרבותי שתיארתי:

1. התהליך הראשון וההרסני מכל הוא התבססותה של תפיסה חינוכית חדשה ועדכנית כביכול, הדוגלת במצוינות של ידע שימושי בלבד, הסוגדת לטכנולוגיה, ולרכישת המקצוע המפרנס. תפיסת החינוך למצוינות, לא מתייחסת כלל לערכים חינוכיים, שלא לומר לתרבות, כאל נושאים בעלי משמעות או חשיבות. משנה חדשנית זו, מטיפה לתחרותיות ולהישגיות, ונדמה שכל עניינה הוא ציונים גבוהים של התלמידים בבחינות הבגרות. בעקבות תפיסה חינוכית זו, גדלים במדינה כבר כמה וכמה דורות שלא שנחשפו לתרבות של ממש – לא למקורות ישראל, מן התנ"ך והתלמוד ועד לספרות העברית החדשה, לא להיסטוריה, וכמובן לא לאמנות או למוסיקה, ובוודאי שלא לאמנות הישראלית ולמוסיקה הישראלית, או אפילו לזמר העברי, ועל אחת כמה וכמה שלא למוסיקה האמנותית, שהיא אמנות מופשטת, רחוקה כביכול מן התרבות היהודית המסורתית. אני שואל איך זה ייתכן שבמדינת ישראל אין כמעט בכלל שיעורי מוסיקה בבתי-הספר? איך זה ייתכן שאין חינוך מוסיקלי במדינה, אלא למי שידו משגת לשלם בעבור שיעורי נגינה לילדיו? איך זה שאפילו שירים עבריים כבר לא נלמדים בבתי-הספר באופן מסודר, ובעיקר איך זה שהתקשורת לא נזעקת בעניין זה?
2. המתח ההולך ומתפתח בין השבטים השונים המרכיבים את החברה הישראלית מוליד אנטגוניזם של כל אחד מן השבטים לתרבותו של האחר. המתח הזה מנוצל על ידי הממסד האחראי על מימון התרבות והאמנות לקיצוץ תקציבים ולביטול פרויקטים, בבחינת לא יהיה לאלה וגם לאלה לא. בהקשר זה מעניין לציין אמנות אחת שזוכה דווקא לעדנה בשנים האחרונות: זוהי אמנות הקולנוע, אשר בזכות חוק הקולנוע מתקצבת עשרת מונים יותר משאר האמנויות. התוצאה היא יבול מרשים של סרטים טובים, אשר נגעו בלב הצופים הישראליים והביאו כבוד לישראל בחו"ל. שערו בנפשכם איזו פריחה תרבותית יכולה הייתה להיות בארץ לו תוקצבו כך גם המוסיקה, התיאטרון והאמנות החזותית, ואיזו רוח אחרת הייתה נושבת אז בארץ הקטנה והאהובה שלנו? תארו לכם מה היה קורה לו בכל שנה הייתה מבוצעת בבכורה אופרה ישראלית חדשה, סימפוניה ישראלית חדשה, חמש יצירות

קאמריות חדשות, עשר יצירות חדשות למקהלה ועשרים עיבודים חדשים של זמר עברי בשביל גופי ביצוע קלאסיים, וכל זה במימון מלא של המוסדות המזמינים, המתוקצבים על-ידי המדינה? הרי הייתה מתפתחת כאן באמת מוסיקה ישראלית. היו צומחות כאן באמת אסכולות של מוסיקה ישראלית. ובטוח שמתוך צבירת הניסיון של היוצרים והמבצעים היה צומח קהל חדש. שערו בנפשכם אם כך היה גם בתחום של המוסיקה הערבית האמנותית, בתחום של הפיוטים, בתחום של מוסיקת הג'אז ובמוסיקה האמנותית המודרנית? חשוב על כן, שבמקום לנצל לרעה את המתח השבטי בארץ, יתוקצבו במקביל סוגים שונים של מוסיקה, ויעודדו גם את אלה וגם את אלה ליצור ולהתפתח.

3. התהליך השלישי הוא ההתרחקות ההדרגתית והניכור בין המסחרי לאמנותי. אתקשה להגדיר בדיוק מהו מסחרי ומהו אמנותי, וישנן איכויות רבות במגוון של סוגי מוסיקה מסחרית הנעשית בארץ, ולעומת זאת לא מעט רדידות ביצירות מוסיקליות המתיימרות להיות אמנותיות. ובכל זאת, אני נדרש כאן בעל כורחי להכללה על מנת להסביר את התופעה שאני עד לה מזה שנים. האמנים העוסקים במוסיקה מסחרית, על פי הבנתם, מקבלים את החלטותיהם האמנותיות על פי הסיכוי לרווח כספי, ומוכנים לרדת לעיתים לרמות נמוכות של בידור זול. האמנים העוסקים לתפיסתם במוסיקה האמנותית מצהירים לא אחת שהכסף לא מעניין אותם, שגם הקהל בעצם לא ממש מעניין אותם, והם לא מהססים להוציא תקציבים גדולים, פרטיים או ציבוריים, על מיזמים שאינם נוגעים בלבבות. בהכללה גסה ניתן לומר, שהמסחרי לא מוכן לקחת כל סיכון, ושהאמנותי לוקח סיכונים חסרי סיכוי. כל זה נובע מן ההפרדה החד-משמעית בין המסחרי לאמנותי, על אף שבפועל יכולה חשיבה נכונה לחבר דווקא בין חשיבה מסחרית לאמנותית, ולהביא מוסיקאים מוכשרים מתחום אחד ליצור ולעבוד במשותף עם חבריהם מן התחום האחר. בין אותם אמנים היוצרים והמבצעים של מוסיקה בת-זמננו, אמנותית לתפיסתם, רווחת לא אחת תפיסה מתנשאת, שלפיה אין כלל תרבות ישראלית; הכול בעצם חיקוי של תרבותיות אחרות, ועל כן מביטים אמנים אלה בעיניים כלות אל התרבות האוניברסאלית כביכול של האוונגארד האירופי. כך נוצר ואקום תרבותי, שכן האמנות הגבוהה אינה מתקשרת כביכול עם הקהל, ועל כן אינה מסוגלת לשרוד מבחינה כלכלית, ואילו התרבות המסחרית מוותרת על כל התמודדות עם איכויות כלשהן, ומעדיפה את ההליכה הבטוחה אל הבידור המתקשר, המייד. כך יכולים פרנסי הקהילה לבוא ולומר כי אין לחברה הישראלית צורך בתרבות גבוהה, שכן הקהל מדיר רגליו מאולמותיה. בהמשך יכולים פרנסיים אלה להסיר אחריות, לקצץ תקציבים ולבטל מיזמים של תרבות, או לחלופין, מתוך תמימות ואי הבנה תרבות מהי, לתקצב ברוחב לב מיזמים של בידור מסחרי, שאיננו זקוק באמת לתמיכה.

וישנה גם סיבה רביעית, שאני מעדיף לא להיכנס אליה במאמר זה – מצבה הפוליטי של ארצנו. אינני רוצה להיכנס לעניינים של ימין ושמאל בארץ הזאת, אך ישנן עובדות פשוטות, כמו הצורך שנכפה עלינו, או שבחרנו בו באופן לא מודע, הכול בעיני המתבונן, להשקיע את מיטב משאבינו בהגנה על המולדת, בחיזוק הצבא, בבניית חומות ובעוד ועוד מיזמים שלא השאירו תקציבים של ממש לחינוך ולתרבות. מעבר למחלוקות הפוליטיות הקורעות אותנו מבפנים, חשוב לומר זאת: יהיה מצבנו הכלכלי והביטחוני אשר יהיה, אם לא נתעורר ונבין את חשיבותה של התרבות לעתידנו תהפוך ארצנו לגיהנום עלי אדמות, שבו מוסיקה קלוקלת ומכירה, אמנות חזותית פורנוגרפית וזולה ותיאטרון רע שכולו בידור מייד וחולני, ירעילו את בארות נשמת האומה.

\* \* \*

הגיע הזמן לזקוף קומה, לעשות אמנות ישראלית בגאווה, לא להתפשר על איכות, גם לא להתפשר על קומוניקטיביות, כי הן אינן סותרות זו את זו. עד מתי ניתן למפלצות הרייטינג לחסל את החברה הישראלית? עד מתי נפחד מן הביקורת המתנשאת, המערבית-אוניברסאלית כביכול, הפוסלת אפשרות לכינונה של תרבות מקומית ישראלית משמעותית? לא נירתע מן הציניות ונאמר – מותר ליצור אמנות קומוניקטיבית, שתביא עניין, הנאה והתעלות נפש לקהל הישראלי. ניתן ליצור אמנות ישראלית שיהיו לה שורשים בארץ ובאנשיה. מותר ואף צריך ללמד את ערכי התרבות, ללמד את שפות האמנויות השונות, לתת מקום חדש ומכובד גם למוסיקה. אפשר לעשות זאת בעברית, ומותר, כן מותר, לחבר בין הרוק, הפופ, הג'אז, הערבי, הים-תיכוני, הפיוט, החסידי והקלאסי, אפשר אפילו לחבר את המסחרי והאמנותי בלי להתפשר על אמירה כנה, מורכבת ועמוקה. הבה נצא מן השבטיות הזאת שהרסה כל חלקה טובה של תרבות במלחמות היהודים. בואו נעשה ביחד, באהבה ובכבוד איש אל רעהו את התרבות הישראלית של העתיד.

אני פונה מכאן אל התקשורת, כי אני רואה בה אנשים טובים ומשכילים רבים שיכולים לקחת על עצמם את המשימה החינוכית הראשונה במעלה הזאת. אני קורא לחברי בתקשורת – הבה נשלב ידיים. הבה נוותר ולו במעט על הרייטינג המייד. הבה נבנה, על-ידי חינוך של ממש, רייטינג ארוך טווח, שבמרכזו תרבות ישראלית אמיתית. אל תוותרו על האמנים היוצרים לדורותיהם בארץ הזו. תנו מקום לכוכבים הנולדים, אך השכילו לתת מקום שווה ומכובד גם לכוכבים שכבר עברו כמה וכמה שנים מאז נולדו. זכרו שהדוגמנים-זמרים-שחקנים שבחרתם לחשוף בתקשורת, אם אכן בוערת בהם העשייה האמנותית, ימשיכו לפעול גם לאחר שלא יהיו כל-כך נוצצים. אל תשליכו אל הרחוב את האמנים הישראלים רק משום שאינם מביאים לכם רייטינג מייד. אל תתפלשו בעפרם של אלילים ונביאי שקר, הסוגדים להצלחה הכלכלית המיידית, כי הם אויבים מסוכנים יותר מכל המחבלים גם יחד. המחבלים מהווים סכנה חיצונית, ואילו אלה הם סוסים טרויאניים שיחסלונו מבפנים. אל תלכו שבי אחר הוולגאר, אחר המציצני. תנו מקום של ממש, הזדמנות של ממש, ארוכת טווח ובעלת אורך רוח למה שהוא גם מורכב יותר, אמיתי יותר, כן יותר, מחפש משהו, אומר משהו אמיתי, משהו מכאן. הביאו אותו לקהל, חנכוהו והבין ולהתמלא מתרבות של ממש. בכוחות משותפים נוכל לסמן את המשבר התרבותי בו אנו מצויים כשעת רצון להצלתה של התרבות הישראלית. כי בלי תרבות אנא אנו באים?

כסלו, תשס"ח